

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.91:336

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2022.12>**В. К. Жердев***orcid.org/0000-0001-5573-4093**аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Державного податкового університету*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ

Питанням підробки, виготовлення та обігу підроблених документів упродовж тривалого часу приділялася увага, як з боку вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. І, слід зазначити, що більшість проблемних аспектів у цій галузі ще залишаються мало дослідженими. Як показує практика, підроблення документа здебільшого має подальше застосування чи подальший збут його. При цьому саме за підроблення документа настає кримінальна відповідальність та характеризується, насамперед, метою його створення, тобто подальшим його застосуванням для досягнення тих чи інших результатів. Слід зазначити, що у питаннях кваліфікації аналізованого злочинного діяння особливу роль відіграє обстановка вчинення кримінального правопорушення.

Як відомо, кожне кримінальне правопорушення вчиняється у тій чи іншій обстановці, конкретних умовах. Тому дослідження обстановки вчинення кримінального правопорушення має важливе наукове та практичне значення, оскільки найтіснішим чином пов'язане з питанням оптимізації, як практичної, так і науково-дослідної діяльності у кримінально-правовій сфері. Звідси важливого значення набуває дослідження проблемних аспектів обстановки вчинення кримінальних правопорушень з використанням підроблених документів.

Теоретичною основою дослідження обстановки вчинення кримінальних правопорушень у криміналістичній науці вже розглядалися у роботах В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. А. Зразкова, О. М. Васильєва, А. А. Вознюкова, А. В. Іщенко, Г. А. Матусовського, В. О. Образцова, Б. В. Лизогуб, В. Ю. Шепітька, Ю. М. Черноус, М. П. Яблокова та ін.

Мета статті полягає в розкритті проблемних аспектів обстановки вчинення кримінальних правопорушень з використанням підроблених документів.

У доктрині кримінального права, до визначення обстановки вчинення кримінального правопорушення є кілька підходів. По-перше, під нею розуміються:

- конкретні, специфічні, об'єктивні умови, в яких відбуваються суспільно небезпечні посягання;

- умови, в яких проявляється суспільна небезпека, дії чи бездіяльність;

- різноманітні обставини, у співвідношенні з якими вчиняється злочинне діяння [1, с. 64].

По-друге, вона визначається як «сукупність ознак об'єктивного характеру, які підвищують або знижують суспільну небезпеку кримінального правопорушення. По-третє, вона розуміється і як одна з умов, яка використовується злочинцем для досягнення своїх цілей або є таким збігом обставин, що свідчать, як про велику, так і про меншу суспільну небезпеку злочину і злочинця.

Підхід до визначення обстановки вчинення кримінального правопорушення як системи, що включає певні елементи, підтримують більшість криміналістів. Відомий криміналіст М. П. Яблоков виділяє елементи, що характеризують «місце та час, речові, природно-кліматичні, виробничі, побутові та інші умови довкілля, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними та інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та інші обставини вчинення злочину» [2, с. 38].

З вище наведеної думки автора, можемо говорити, що обстановка вчинення кримінального правопорушення у сфері економічної діяльності з використанням підроблених документів, включає:

1) місце та час вчинення кримінального правопорушення з використанням підробки документів;

2) геополітичні, економічні явища та процеси;

3) соціальні та промислові умови, що впливають на поведінку непрямих учасників використання підроблених документів, морально-етичні основи взаємовідносин суб'єкта підробки та інших осіб та їх психологічні зв'язки з суб'єктом підробки, що впливають на ухилення винного від кримінальної відповідальності;

4) інші елементи середовища, в якому вчиняється злочинне діяння, що впливають на фор-

мування структурних елементів механізму кримінального правопорушення та детермінують характер поведінки суб'єкта підробки та адресатів підробки.

Отримання криміналістичної інформації про елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення сприяє ефективності виявлення правопорушення та повноті його розслідування у сфері економічної діяльності, тому розгляд елементів обстановки має теоретичне та практичне значення.

Для більшості кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності, час вчинення кримінального правопорушення перевищує період використання підроблених документів, оскільки включає час, необхідний для досягнення злочинного результату (заподіяння великої шкоди, отримання прибутку у великому розмірі тощо). Наприклад, після пред'явлення підробленої ліцензії адресату підробки суб'єкт підробки може здійснювати незаконну підприємницьку діяльність досить тривалий час, отримуючи дохід. Період вчинення підроблення, на відміну від часу вчинення кримінального правопорушення, включає три часові відрізки: період підготовки (розробки, формування) підробки, період пошуку адресата підробки та період використання підроблених документів.

З урахуванням динаміки конкретної обстановки період вчинення підроблення документа може представляти багатоепізодну діяльність, «розтягнута» у часі, кожна дія може відбуватися у різних місцях [3, с. 12].

Обстановка вчинення кримінального правопорушення з використанням підробки у сфері економічної діяльності безпосередньо пов'язана з геополітичними, економічними явищами та процесами. Наприклад, на розвиток економіки впливає близькість сухопутних і морських кордонів країн, як Польща, Білорусь, Грузія, Туреччина, що поєднується з нерівномірним розвитком бізнесу регіону, що задовольняє потреби локального ринку. Ці обставини сприяють діяльності підприємців, які ввозять з Польщі, Білорусії, Туреччини товари (зокрема автомобілі, телефони, відео-, аудіо- та комп'ютерну техніку) для їх подальшої реалізації. Така діяльність найчастіше супроводжується використанням підроблених документів під час проходження митного контролю, при реалізації продукції, при декларуванні доходів та сплаті обов'язкових платежів.

Підробка уражає здійснення діяльності певних організаційно-правових форм бізнесу. Так досліджуючи звітність Національної поліції України про результати роботи у 2021 році, ми побачили, що більшість фактів використання підроблених документів (55%) пов'язана з діяльністю товариств з обмеженою відповідальністю, у 30%

випадків фальсифікація супроводжувала діяльність індивідуальних підприємців, і тільки в 15% випадках фальсифікацію виявлено в діяльності акціонерних товариств [4]. Отже, система контролю діяльності акціонерних товариств дозволяє здебільшого усувати причини та умови, що сприяють підробці.

Соціальні та промислові умови, що впливають на поведінку непрямих учасників використання підробки документів, морально-етичні основи взаємовідносин суб'єкта підробки та інших осіб і їх психологічні зв'язки з суб'єктом підробки, що впливають на ухилення винного від кримінальної відповідальності.

При здійсненні протиправної діяльності у сфері підприємництва соціальні, виробничі та міжособистісні зв'язки мають визначальне значення. Так, загальний життєвий простір змушує суб'єктів, які підробляють документи наскільки можна не загострювати відносини й робити дії, зовні повністю представлені як законні, розраховуючи на «розуміння», «взаємну довіру» контрагентів (адресатів підробки). Одна з умов, що сприяють багаторазовому використанню підроблених документів, пов'язана із заниженими вимогами адресатів підробки до своїх контрагентів (суб'єктів підробки).

Інші елементи середовища, в якому вчиняється злочинне діяння, що впливають на формування структурних елементів механізму кримінального правопорушення та детермінують характер поведінки суб'єкта підробки документів та адресатів підробки. До таких елементів середовища слід віднести зміну системи правового регулювання підприємництва та неефективність дії нормативно-правових актів, які детермінують поведінку суб'єкта підробки документів, адресатів підробки, тощо [5, с. 16].

На сьогоднішній день, у суб'єктів підробки документів існує «адаптація» до нових вимог законодавства (у сфері оподаткування, митного контролю та ін.), пристосування до нових реалій відбувається досить оперативно. Наприклад, суб'єкти малого бізнесу, застосовуючи спеціальні податкові режими, що передбачають звільнення від сплати податку на прибуток, податку на додану вартість (ПДВ) та інших податків, відчули зниження податкового навантаження, але незабаром розібралися, що застосування ними спеціальних податкових режимів не вигідне їх контрагентам. Останні не можуть відшкодувати ПДВ. Платники податків застосували інтелектуальну фальсифікацію – необґрунтоване виділення ПДВ у документах (рахунках-фактурах), що подаються контрагенту суб'єктами, що застосовують спеціальні податкові режими та не є платниками ПДВ, що дозволило дезінформувати податкові органи про розмір податкових зобов'язань контрагента.

Також оперативно було знайдено варіант підробки після підвищення мита на вживані автомобілі – у країну стали ввозитися так звані «аукціонні автомобілі», автомобілі певного року випуску, оформлені як лот. Інтелектуальне підроблення виражається у заяві на митному контролі іншого коду товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, від якого залежить ставка мита і загальна сума митного платежу.

Схожа ситуація і у сфері алкогольних напоїв. Зміна вимог до маркування алкогольної продукції призвела до того, що для реалізації фальсифікованої продукції злочинці стали використовувати матеріальну фальсифікацію – підроблені державні спеціальні марки «нового» зразка. Приклади використання підроблених документів, як на зміну вимог законодавства можна продовжувати, але це не є головною темою нашого дослідження.

Висновки. Обстановка вчинення кримінального правопорушення зазвичай формується з кількох у кримінально-правовому відношенні значимих елементів, проте становлення її кримінально-правових властивостей та зовнішніх форм залежить від своїх кількісних і якісних характеристик, і навіть від міри впливу відповідних елементів формування властивостей обстановки.

Проте, з позицій кримінального права, першочергове значення у конкретній обстановці вчинення кримінальних правопорушень з використанням підроблених документів мають бути елементи, які значною мірою визначають сутність, зміст обстановки. Відповідно, за допомогою головного елемента відбувається визначення і інших конкретних елементів обстановки. У тих випадках, наприклад, коли обстановка утворюється головним чином за рахунок людського елемента, треба говорити про громадську обстановку. На основі головного елемента у кримінальному законі визначається, наприклад, такий вид обстановки, як вчинення кримінального правопорушення у воєнний час (бойовій обстановці, на тимчасово окупованих територіях). Можна зробити висновок, що проблемні аспекти обстановки вчинення кримінальних правопорушень виникають у зв'язку з обмеженими просторово-часовими рамками (системністю освіти (сукупністю комплексів), що складається в результаті взаємодії елементів реального світу (людини, матеріальних предметів, природно-кліматичних та інших факторів)), кількісні та якісні характеристики яких визначають її основні властивості та зовнішню форму. Об'єктивно обстановку не можна віднести виключно до кримінально-правових явищ, оскільки вона залежить і від соціального середовища.

З огляду на це, є важливий криміналістичний аналіз обстановки вчинення кримінального

правопорушення, дослідження зв'язку підробки з легальною та «тіньовою» економікою, а також потенційна можливість суб'єкта підробки документів протидіяти розслідуванню з метою приховування кримінального правопорушення.

Література

1. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.
2. Яблоков Н. П. Совершенствование методических основ расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. 67 с.
3. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2003. 26 с.
4. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zvit-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-pro-rezultati-roboti-u-2021-roci>
5. Осика І.М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.

Анотація

Жердев В. К. Проблемні аспекти дослідження обстановки вчинення кримінальних правопорушень з використанням підроблених документів. – Стаття.

Стаття присвячена проблемним аспектам, які виникають під час визначення обстановки вчинення кримінальних правопорушень з використанням підроблених документів. Як відомо, кожне кримінальне правопорушення вчиняється у тій чи іншій обстановці, конкретних умовах. Тому дослідження обстановки вчинення кримінального правопорушення має важливе наукове та практичне значення, оскільки найтіснішим чином пов'язане з питанням оптимізації, як практичної, так і науково-дослідної діяльності у кримінально-правовій сфері. Зазначено, що отримання криміналістичної інформації про елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення сприяє ефективності виявлення правопорушення та повноті його розслідування у сфері економічної діяльності, тому розгляд елементів обстановки має важливе значення.

Доводиться, що обстановка вчинення кримінального правопорушення у сфері економічної діяльності з використанням підроблених документів, включає:

- 1) місце та час вчинення кримінального правопорушення з використанням підробки документів;
- 2) геополітичні, економічні явища та процеси;
- 3) соціальні та промислові умови, що впливають на поведінку непрямих учасників використання підроблених документів, морально-етичні основи взаємовідносин суб'єкта підробки та інших осіб та їх психологічні зв'язки з суб'єктом підробки, що впливають на ухилення винного від кримінальної відповідальності;
- 4) інші елементи середовища, в якому вчиняється злочинне діяння, що впливають на формування структурних елементів механізму кримінального правопорушення та детермінують характер поведінки суб'єкта підробки та адресатів підробки.

Обстановка вчинення кримінального правопорушення зазвичай формується з кількох у кримінально-правовому відношенні значимих елементів, проте

становлення її кримінально-правових властивостей та зовнішніх форм залежить від своїх кількісних і якісних характеристик, і навіть від міри впливу відповідних елементів формування властивостей обстановки.

Також, відмічено, що на сьогоднішній день, у суб'єктів підробки документів існує «адаптація» до нових вимог законодавства (у сфері оподаткування, митного контролю та ін.), пристосування до нових реалій відбувається досить оперативно. Наприклад, суб'єкти малого бізнесу, застосовуючи спеціальні податкові режими, що передбачають звільнення від сплати податку на прибуток, податку на додану вартість (ПДВ) та інших податків, відчули зниження податкового навантаження, але незабаром розібралися, що застосування ними спеціальних податкових режимів не вигідне їх контрагентам.

Зроблено висновок, що проблемні аспекти, які виникають під час визначення обстановки вчинення кримінальних правопорушень виникають у зв'язку з обмеженими просторово-часовими рамками (системністю освіти (сукупністю комплексів), що складається в результаті взаємодії елементів реального світу (людини, матеріальних предметів, природно-кліматичних та інших факторів)), кількісні та якісні характеристики яких визначають її основні властивості та зовнішню форму. Об'єктивно обстановку не можна віднести виключно до кримінально-правових явищ, оскільки вона залежить і від соціального середовища. Тому, є важливий криміналістичний аналіз обстановки вчинення кримінального правопорушення.

Ключові слова: економічні правопорушення, документи, підроблення, обстановка, кримінальне правопорушення.

Summary

Zherdev V. K. Problematic aspects of the investigation of the circumstances of the commission of criminal offenses with the use of forged documents. – Article.

The article is devoted to problematic aspects that arise when determining the circumstances of the commission of criminal offenses with the use of forged documents. As you know, each criminal offense is committed in one or another situation, specific conditions. Therefore, the study of the circumstances of the commission of a criminal offense has an important scientific and practical significance, as it is closely related to the issue of optimization of both practical and scientific research activities in the field of criminal law.

It is noted that obtaining forensic information about the elements of the situation of the commission of a criminal offense contributes to the effectiveness of the detection of the offense and the completeness

of its investigation in the field of economic activity, therefore consideration of the elements of the situation is important. It is proved that the situation of committing a criminal offense in the sphere of economic activity with the use of forged documents includes:

1) place and time of committing a criminal offense with the use of forgery of documents;

2) geopolitical, economic phenomena and processes;

3) social and industrial conditions affecting the behavior of indirect participants in the use of forged documents, the moral and ethical foundations of the relationship between the subject of the forgery and other persons and their psychological connections with the subject of the forgery, which affect the evasion of the guilty party from criminal liability;

4) other elements of the environment in which a criminal act is committed, which influence the formation of structural elements of the criminal offense mechanism and determine the nature of the behavior of the subject of forgery and the addressees of the forgery.

The circumstances of the commission of a criminal offense are usually formed from several criminally significant elements, but the formation of its criminal-legal properties and external forms depends on its quantitative and qualitative characteristics, and even on the degree of influence of the relevant elements of the formation of the properties of the situation.

Also, it was noted that today, the subjects of forgery of documents are «adapting» to the new requirements of the legislation (in the field of taxation, customs control, etc.), adaptation to new realities occurs quite quickly. For example, small business entities, applying special tax regimes that provide exemption from paying income tax, value added tax and other taxes, felt a reduction in the tax burden, but soon realized that their use of special tax regimes was not beneficial for them counterparties.

It was concluded that the problematic aspects that arise when determining the circumstances of the commission of criminal offenses arise in connection with limited space-time frameworks (the systematicity of education (a set of complexes), which is formed as a result of the interaction of elements of the real world (people, material objects, naturally – climatic and other factors)), the quantitative and qualitative characteristics of which determine its main properties and external form. Objectively, the situation cannot be attributed exclusively to criminal law phenomena, since it also depends on the social environment. Therefore, a forensic analysis of the circumstances of the commission of a criminal offense is important.

Key words: economic offenses, documents, forgery, situation, criminal offense.